

Garlicka, Aleksandra

"Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami kraju od września 1939 roku" t. 1-4, Jan Kowalik, Lublin 1976 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 18/1, 95-98

1979

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jan Kowalik, *Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami kraju od września 1939 roku*, Lublin 1976, t. I: A—J, ss. 317; t. II: K—O, ss. 245; t. III: P—S, ss. 275; t. IV: T—Z, ss. 233.

W 1971 r. w artykule *Bibliografie prasy polskiej pod względem terytorialnym* napisałem: „Jest niewątpliwym paradoksem, iż stosunkowo najlepiej zbibliografowana i opisana została prasa emigracyjna. Przyświecała zapewne autorom tych opracowań chęć utrwalenia dorobku czasopiśmienniczego najbardziej rozproszonego pod względem terytorialnym i — jak się słusznie wydawało — najbardziej narażonego na zniszczenie. W 1935 r. Stanisław Zieliński, w latach wojny Jan Bielatowicz, a po wojnie Jan Kowalik stworzyli niemal pełny zarys polskiego piśmiennictwa periodycznego za granicą”¹. Uwaga niniejsza odnosiła się do wydanych ówczesnie prac Kowalika². Od tego czasu ukazało się kilka bibliografii „regionalnych”, poświęconych prasie polskiej ukazującej się w jednym kraju³. W 1976 r. z inicjatywy Zakładu Duszpasterstwa i Migracji Polonijnej KUL udostępniono czytelnikowi polskiemu maszynopis pracy Jana Kowalika rejestrujący publikacje periodyczne wychodźstwa polskiego w latach drugiej wojny światowej i w okresie powojennym do połowy 1973 r. włącznie. W odróżnieniu od krajowej, polska prasa emigracyjna i polonijna została zarejestrowana i zbibliografowana niemal w całości od 1799 r.⁴ po rok 1973. Niemal,

¹ A. Garlicka, *Bibliografie prasy polskiej pod względem terytorialnym*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 16, 1971, s. 200.

² J. Kowalik, *Polska prasa emigracyjna 1939—1959*, „Kultura”, 1961, z. 4, s. 143—145; z. 7/8, s. 211—216; tenże, *Polska prasa emigracyjna po roku 1939* [zarys historyczny], publikowana w „Dodatku Tygodniowym »Ostatnich Wiadomości«” w latach 1957—1962; tenże, *Materiały do historii prasy polskiej na obczyźnie 1939—1962*, t. 1, *Bibliografia*, Paryż 1963; tenże, *Czasopiśmiennictwo*, [w:] *Literatura polska na obczyźnie 1940—1960*, praca zbiorowa wydana staraniem Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie pod redakcją Tymona Terleckiego, Londyn 1965, t. 2, s. 373—548.

³ J. Myśliński, *Prasa polska w Czechosłowacji w latach 1935—1968*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, 1970, t. 9, z. 3, s. 389—401; tenże, *Prasa w języku polskim na Białorusi Radzieckiej (1921—1941)*, tamże, 1972, t. 11 z. 1, s. 97—116.

⁴ Za pierwsze pismo emigracyjne uznać należy niewątpliwie „Dekadę”, pismo Legionów Polskich wydawane w Mantui w 1799 r. przez Cypriana Godebskiego. Oryginał pisma znajduje się w Bibliotece Czarortoryskich w Krakowie. Znalazł je i opisał

bowiem zabrakło w tym ogólnym rejestrze czasopism wydanych od 1935 r. do sierpnia 1939 r. Warto, by ktoś tę niewielką, bo ponad 4-letnią lukę wypełnił. Nie zapełniają jej bowiem trzy katalogi rejestrujące emigracyjne piśmiennictwo periodyczne do 1939 r.⁵

Ogólne, zbiorcze bibliografie mogły powstać w oparciu o bardziej szczegółowe bibliografie i opracowania prasy polskiej w różnych regionach świata. Począwszy od publikacji H. Nagla (*Dziennikarstwo polskie w Ameryce i jego 30-letnie dzieje*, Chicago 1894), powstało ich kilkadziesiąt⁶.

Bibliografia czasopism polskich Jana Kowalika została opracowana wedle bibliograficznych norm anglosaskich, sporządzona w języku angielskim i w tymże języku przyswojona czytelnikowi polskiemu. Hasła tytułowe zostały podane wedle alfabetu z polskimi znakami graficznymi.

Przynależność czasopism do światowego zbioru periodyków polskich publikowanych poza krajem wyznaczają następujące pojęcia: „polonica”, „zagranica” i „czasopisma”. Za „polonica” uznał Kowalik pisma: a) publikowane w języku polskim, b) w innych językach, ale o treści ściśle dotyczącej Polski, c) pisma wydawane po polsku lub w językach obcych przez Polaków — obywateli polskich lub osoby polskiego pochodzenia przebywające stale poza granicami Polski. Najwięcej kłopotów sprawił Autorowi termin „zagranica”. W odniesieniu do drugiej wojny światowej, przesuwających się frontów i zmieniających się politycznych aktów prawnych oraz intencji ich wystawców dotyczących granic, termin to niesłychanie nieprecyzyjny. Dla lat drugiej wojny światowej pojęcie „ziem polskich” ograniczył Kowalik do terytoriów Generalnej Guberni, nie uwzględnił jednak przyłączenia latem 1941 r. dystryktu Galicji do GG. Skutkiem tego znalazły się w bibliografii pism emigracyjnych polskie nielegalne gazety wydawane, np. w latach 1942—1943, zarówno w Łodzi, jak i we Lwowie. (Legalną prasę polskojęzyczną, wydawaną przez Niemców w tzw. Galicji Wschodniej, Autor wyłą-

w 1938 r. L. Zieleniewski. Informacja o piśmie nie weszła więc w skład *Bibliografii czasopism polskich 1830—1934* Stanisława Zielińskiego opublikowanej w 1935 r. i chyba tylko z tego powodu „Dekada” pomijana jest konsekwentnie we wszystkich opracowaniach dotyczących prasy emigracyjnej, mimo iż od publikacji L. Zieleniewskiego mija już 40 lat.

⁵ J. Wądołkowska, *Wykaz czasopism periodyków polskich Biblioteki Zakładu im. Ossolińskich we Wrocławiu*, Wrocław 1955 (maszynopis powielany); J. Kurdelska, *Katalog emigracyjny wydawnictw periodycznych 1830—1839 w Bibliotece Kórnickiej*, [w:] *Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej*, t. 7 (1959), s. 409—467; K. Tatarowicz, *Katalog poloników periodycznych wydawanych za granicą do roku 1939*, [w:] *Zbiory Biblioteki Jagiellońskiej*, Kraków 1961, ss. 195.

⁶ Szczegółowy wykaz tych publikacji zamieszcza ostatnio A. Paczkowski (*Prasa polonijna w latach 1870—1939. Zarys problematyki*, Warszawa 1977) i J. Kowalik w omawianej bibliografii. Por. także bibliografie w: *Prasa polska 1661—1864*, Warszawa 1976, s. 376—379 i *Prasa polska 1865—1918*, Warszawa 1976.

czył z rejestru, mimo iż np. „Gazeta Lwowska” redagowana była przez Stanisława Wasylewskiego⁷). Nie weszła do *Bibliografii*, co istotne dla okresu powojennego, prasa polska wydawana w kraju a przeznaczona dla czytelnika zagranicznego.

Nie budzi zastrzeżeń zakres pojęcia: „czasopismo”. Obejmuje ono wydawnictwa periodyczne od dzienników po roczniki włącznie. Pod względem formy uwzględnia Kowalik wszystkie periodyki niezależnie od sposobów powielenia, dla okresu wojny także manuskrypty. Wyklucza jednak z rejestru jednodniówki, także i te, które poprzedzały ukazanie się lub były kontynuacją czasopism. Skoro dla okresu drugiej wojny uczyniono wyjątek dla wydawnictw rękopiśmiennych z uwagi na trudności wydawnicze, a równocześnie na ich funkcję jako jedyne-go w danym środowisku środka informacji, z tych samych względów należało włączyć i jednodniówki, które były kontynuowane lub same stanowiły kontynuację gazet. Kalendarze nie mieszczą się w tym rejestrze.

Tak określone kryteria pozwoliły Autorowi zgromadzić w tym zbiorze 3902 tytuły czasopism wydawanych w 60 krajach świata, z czego 3249 ukazywało się w języku polskim. Interesujące jest zestawienie ilościowe podane przez wydawcę *Bibliografii*. W chwili wybuchu drugiej wojny światowej poza granicami Polski ukazywało się 207 czasopism. Między 1 września 1939 r. a 9 maja 1945 r. wydano 1050 tytułów (z tego 123 na terytoriach wchodzących w skład Drugiej Rzeczypospolitej). Między majem 1945 r. a połową 1973 r. wychodziło 1992 czasopisma⁸. *Bibliografia czasopism polskich* Kowalika inspirować będzie niewątpliwie badania nad polskim piśmiennictwem emigracyjnym i polskim ruchem intelektualnym poza granicami kraju. Jako pierwsza z przytoczonego wyżej zestawienia wyłania się refleksja, iż wypadki polityczne, mimo trudności materialnych, powodują wzrost ilości tytułów czasopism. Stabilizacja polityczna i gospodarcza wpływa raczej na wysokość nakładów.

Bibliografia została ułożona w porządku alfabetycznym. Hasło składa się z następujących elementów opisu: tytułu i podtytułu, nazwy wydawcy, miejsca wydawania, krańcowych dat ukazywania się pisma,

⁷ W odniesieniu do prasy polskiej publikowanej na terytoriach wchodzących w skład państwa polskiego przed drugą wojną światową występują w omawianej *Bibliografii* pewne niejasności. Przy założeniu, że katalog obejmuje całą prasę wydawaną poza granicami GG, powinien on uwzględnić wszystkie czasopisma, poza tytułami występującymi na wyżej wspomnianych terenach, pomieszczone w *Centralnym katalogu polskiej prasy konspiracyjnej 1939—1945* opracowanym przez L. Dobroszyckiego (Warszawa 1962) i w *Prasie konspiracyjnej PPR* A. Przygońskiego (Warszawa 1966). Zadziwia więc w pracy Kowalika brak czasopism, np. „Polonia” Poznań 1941 — u Dobroszyckiego, poz. 613, czy „Polska Narodowa” Poznań 1939—1942, poz. 636 (tamże), czy niektórych tytułów prasy łódzkiej podanych przez Przygońskiego.

⁸ J. Kowalik, *Bibliografia czasopism polskich...*, t. 1, s. VIII.

częstotliwości, informacji o języku, jeśli pismo ukazywało się w innym języku niż polskim, nazwiska redaktora z ewentualnymi zmianami, informacji o komitetach redakcyjnych, adnotacji o dodatkach, kontynuacjach, zestawieniach zawartości, spisach treści lub o ewentualnych zeszytach okolicznościowych, sigli bibliotek, w których pismo jest przechowywane, publikacji, które traktują o piśmie, a które czasami są jedynym źródłem informacji o nim, i numeru porządkowego. Brak jednak w tym bardzo obszernym opisie dwóch ważkich elementów: informacji o statusie prawnym pisma i symbolu informacyjnego o wiarygodności całego lub części zapisu. Ze wstępu (s. 12) wiadomo, że autor wykonał osobiście kwerendę w 11 księżnicach amerykańskich, zaś 6 bibliotek na świecie, w tym także Biblioteka Narodowa w Warszawie, dostarczyły autorowi specjalne listy poloników. Wspomina Kowalik również o kwerendzie wykonanej przez niego w licznych prywatnych kolekcjach i archiwach. Wiadomo, że dysponuje również własnymi pokaznymi zbiorami prasy. Przyszłym badaczom w poważnym więc stopniu utrudniać będzie pracę brak rozróżnienia, które opisy lub ich elementy zostały dokonane na podstawie autopsji. Brak bowiem sigli bibliotek amerykańskich przy tytule bynajmniej nie oznacza, iż Kowalik nie opisywał danego czasopisma *de visu*. Z kolei obecność sigli bibliotek amerykańskich przy tytule, w których wiadomo, że autor dokonał kwerendy osobiście, nie jest jeszcze dowodem, że wszystkie elementy opisu pochodzą z autopsji, bowiem informacje o piśmie oparł także o liczne wywiady, ankiety, zapisy pochodzące z katalogów bibliotecznych, a wreszcie obszerną literaturę przedmiotu.

Poszczególne tomy zostały opatrzone indeksami: przedmiotowym, nazwisk redaktorów i miejsc wydawniczych. Wynikało to zapewne z metody przygotowania maszynopisu, wydaje się że korzystniejsze dla czytelnika byłoby otrzymanie zbiorczych indeksów dla wszystkich czterech tomów łącznie, chociażby w postaci osobnego zeszytu. Dodatkowymi informacjami o pismach są ilustracje przedstawiające 393 winiety tytułów.

Uwagi wokół *Bibliografii* Jana Kowalika, *World Index of Polish Periodicals* — tak brzmi tytuł oryginału — pozwalam sobie zakończyć cytatem ze wstępu wydawcy: „Dzieło to, plon imponującej pracy i żarliwości, godnie kontynuujące tradycje sztuki bibliograficznej w naszym kraju, unaocznia we właściwy sposób — bogactwo intelektualnej i społecznej aktywności Polaków mieszkających na całym globie. Niezależnie od uzupełnień i zastrzeżeń; jakie formułować będą znawcy przedmiotu, będzie ono stanowić podstawowy warsztat informacyjny dla każdego badacza polskiej diaspory”⁹.

Aleksandra Garlicka

⁹ *Op. cit.*, t. 1, s. V.